

At fortælle for børn

At fortælle for børn

"Der var engang ..." Bare lyden af de ord er nok til, at børn og voksne får et særligt glimt i øjnene. Vi er på vej ind i fantasiens univers, hvor alting kan ske. Ækle frøer og lindorme bliver forvandlet til de dejligste prinser. Onde trolde og grusomme drager bliver bekæmpet, og det gode sejrer til sidst.

Mit ærinde i denne artikel er den mundtlige fortælling, altså fortælling uden bog eller manuskript. Mundtlig fortælling adskiller sig på flere måder fra oplæsning, hvor man er bundet til en bog. De fleste forældre og pædagoger har sikkert oplevet, at man nemt kan komme til at tænke på noget andet undervejs, mens man læser op. Man kan så at sige blot lade ordene vælte ud af munden, mens man i tankerne ordner forskellige gøremål vedr. indkøb eller en arbejdsmæssig problemstilling. Men det

mærker børnene straks! De reagerer med uro eller kundgør, at bogen er kedelig.

Helt anderledes er det, når børn får en mundtlig fortælling. Fortælleren er tvunget til at være 100% koncentreret og til stede i sin egen historie. Der opstår stor intensitet, sanselighed og nærvær, og man kan hele tiden holde øjenkontakt med de børn, man fortæller for. Fornemmelsen for publikum bliver langt stærkere, og man kan ligefrem mærke det fælles åndedrag.

Jeg kunne se det hele for mig - det var som om jeg selv var med i historien, udtaler børn ofte efter en fortælling.

Eller jeg får spørgsmålet: Levede du dengang siden du ved det?

Til alle tider og i alle kulturer har mennesker fortalt historier for at skabe mening, sammenhæng og fællesskab. Gennem fortælling prøver vi at forstå de andre, os selv og vores tilværelse. Vi har brug for at lytte til fortællinger, som får os til at le, græde, længes, forstå, forundres, hade og elske.

En fortælling kan sætte livet i relief og give det perspektiv, og den kan give os noget at tro på, når smerten er stor og uudholdelig. En fortælling gør, at livet finder form og det kaotiske mister sin trussel. Det gælder både for børn og for voksne.

Tænk f.eks. på kampen mellem de to brødre Kain og Abel. Man kan gyse og genkende jalousien og fortvivlelsen over, at det øjensynlig gik ens bror eller søster meget bedre end det gik én selv. Kain foretog brodermordet i sin afmagt, så man heldigvis slap for selv at gøre det. Eller for at blive i Det gamle Testamente: Misundelsen mod Josef bevirkede, at hans ti brødre kastede ham i brønden. Han var en pralhals og sin fars yndlings søn - en problemstilling, som mange børn genkender fra et familieliv med sammenbragte børn.

Ved sin 90 års fødselsdag udtalte den store svenske børnebogsforfatter Astrid Lindgren: Vi skal ikke pakke børn ind i vat og bomuld - vi skal pakke dem ind i gode, stærke fortællinger. Ingen emner er for store til børn. Det er vigtigt, at de voksne tør at dele de basale følelser og tilværelsens gåder med børn for at gøre dem livsduelige.

Hvad er godt fortællestof?

Velegnet er traditionsstof så som myter, sagn og folkeeventyr (herunder også saga, bibelhistorie, legende, fabel) – altså alt det, som er indsamlet og nedskrevet, men som engang har været mundtligt. Myter, sagn og folkeeventyr har et billed- og symbolsprog, som åbner til hjertevejen og ikke kun hjernevejen. Disse gamle historier er korte, knappe og alle unødige beskrivelser skåret væk. De er finpudset gennem mange slægtled. De rummer vore forfædres visdom, livserfaring og har en stor viden om menneskelig adfærd. Dette stof er det nemmeste at gå til for en mundtlig fortæller, fordi ingen version er "den rigtige". Den mundtlige tone er som regel bevaret eller kan nemt hentes frem, og enhver fortæller har lov til at fortælle historien på sin egen måde.

Myter: Der findes helte-, natur-, gude-, skabelsesmyter. De handler om det universelle, om den første gang, om noget der er gældende altid og til evig tid. Myten bærer en sandhedskraft i sig, noget uforanderligt og lovmæssigt.

Sagn: Her optræder som regel både en lokalitet, samt historiske og faktiske begivenheder. At kende lokalsagn er godt for vore rødder, og landskabet bliver levende og magisk omkring os.

Folkeeventyr: De omhandler poetiske, fiktive begivenheder, som ofte er symbolske ligesom vore drømme. Det er om min og din tid, fra vi fødes til vi dør – der, hvor vi har vort liv.

Folkeeventyr opdeles bl.a. i

- skæmteeventyr (Per, Poul, Esben/ Klodshans-typen)
 - trylleeventyr (Frøkongen, Prins Hvidbjørn, Kong Lindorm, hvor der forekommer forvandling og overnaturlige hændelser)
 - remseeventyr/formeleventyr (f.eks. Den tykke kat, Kylie Rylle, Sip og Skrat)
 - rim og remser (Peter Mathiesen red på grisen, Nede i fru Hansens kælder, Far, får får får?)
- Kæderemser med mange led skærper hukommelsen hos både børn og voksne. Det er en urgammel tradition i alle lande at lege med sjove ordsammensætninger og proportioner, som tilsyneladende er meningsløse og absurde. I remserne finder man ord, der "smager godt" med god rytme i. Genren kan forene musik, bevægelse, leg og dramatik.

Skønlitteratur: Der er mængder af godt fortællestof. Men det er vanskeligere at fortælle en forfatters værk end at bruge traditionsstof. Som fortæller er man anderledes forpligtet på historien og på fortolkningen. Ligeledes er det vigtigt at gøre sig sin synsvinkel klar.

Egne historier, erindringer fra eget liv: Uanset vores alder har vi alle et levet liv bag os med mange oplevelser at øse af. Kunsten er at komponere og fortælle en personlig historie, ikke en privat!

Som øvelse kan man fortælle i 3. person. Det mindsker som regel detaljeringsgraden, og man får skabt en gavnlig afstand til sig selv.

HUSK: Hvis en historie ikke er god nok fra naturens side, har man pligt til at gøre den bedre!

Uanset hvad man vælger at fortælle, skal man gøre sig sin fortælleetik klar:

Hvorfor fortæller jeg denne historie? – hvad er mit ærinde? – hvilke følelser vækker den i mig? – sorg, glæde, latter, smerte, angst, afsky, muntherhed?

Man skal være vidende om, at der er stor sårbarhed og selvudlevering forbundet med det at

fortælle. Vi kan aldrig skjule os bag en fortælling.

Hvordan løftes en tekst fra skrift til medrivende mundtlig fortælling?

Alle kan lære at fortælle! Nogle bliver bedre end andre, men du vælger selv din stil ved at prøve og erfare dig frem. Find din egen personlighed og pas på overdreven dramatisering og grimasser.

Du skal tro på historien, gøre den til din egen og lade den leve inden i dig. Derved forplantes den til hoved og krop hos tilhørerne. De digter videre, danner billeder og bruger deres egen fantasi og forestillingskraft.

- Skab en god fysisk ramme omkring fortællingen - et rum, hvor du føler dig godt tilpas.
- Sørg for en god begyndelse og en god slutning. Ligesom en fisk: Et godt bid - en fyldig krop - et slag med halen til sidst! Fortællingen bør stå skarpt med prægnante og præcise udtryk.
- Læs historien få gange igennem, fortæl, fortæl, læs igen. Forsøg aldrig at lære den udenad, men iklæd historien din egen sprogdragt.
- Find fortællingens grundstruktur eller skelet at støtte dig til. Et folkeeventyr har som regel opbygningen: Hjemme - Ude - Hjem.
- Sanserne skal bære din historie frem: Du skal bruge både syns-, smags-, høre-, føle- og lugtesans.
- Indlevelse, koncentration, visualisering, fantasi er kodeord - du skal forestille dig hele fortællingens liv og univers. Desuden bør der arbejdes bevidst med følgende: Musikalitet, frasering, artikulation, betoning, stemmeføring, klang, tempo, rytme, pause, gestik, mimik.

Og fordi du ved mundtlig fortælling kan have øjenkontakt med dine lyttere, kan du pludselig se, at det forunderlige sker:

Børnenes øjne er blevet blanke, og alle munde står åbne. Magien er opstået, vi er sammen i et helt andet univers, hvor tid og sted ikke eksisterer. Det er et afstandsløst møde mellem fortæller, fortællingen og tilhørere - helt uden en analyserende fornuft, kun intens medleven.

Nyd at anvende pausen, for derved fortættes stemningen, og du kan få dine tilhørere i din hule hånd.

Under en sådan opspænding og pause brølede en 10-årig dreng engang:

Fortsæt eller jeg dør og jeg fortsatte min fortælling!

Af fortæller Dorte Futtrup - tidl. lærer ved Danmarks Biblioteksskole og bibliotekar.